

JAKUB STĘPIEŃ*

Uniwersytet Łódzki

e-mail: jakub.stepien@wpia.uni.lodz.pl

ORCID 0000-0003-0106-6805

KOŚCIÓŁ, WIARA I RELIGIA W SYSTEMIE RZĄDÓW KAROLA WIELKIEGO

Treść: Wstęp. – 1. Sojusz Karolingów z Kościołem rzymskim. – 2. Wiara i religia jako fundamenty rządów chrześcijańskiego władcy. – 3. Miejsce Kościoła w systemie sprawowania władzy. – 4. Kościół i religia a prawodawstwo Karola Wielkiego. – Podsumowanie.

Wstęp¹

Karol Wielki uznawany jest obecnie nie tylko za wzór wczesnośredniowiecznego monarchy, ale również jednego z ojców współczesnej cywilizacji europejskiej. Wpływ jego rządów pozostaje widoczny w każdym aspekcie funkcjonowania społeczeństw Europy – od edukacji przez kulturę po kształtowanie się systemów ustrojowo-prawnych. Dokonania tego władcy z dynastii Karolingów pozostają szczególnie istotne w kontekście ewolucji relacji pomiędzy władcami doczesnymi i wspólnotą Kościoła katolickiego. Stosunki te stały się bowiem jednym ze stałych elementów rzeczywistości społeczno-politycznej Starego Kontynentu w kolejnych wiekach.

* **Jakub Stępień**, dr, adiunkt, Katedra Prawa Konstytucyjnego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Łódzki.

¹ Niniejszy artykuł to skrócony i zmodyfikowany fragment I rozdziału rozprawy doktorskiej J. STĘPIEŃ, „*Stosunki państwa i Kościoła katolickiego w konstytucyjnym porządku III Rzeczypospolitej Polskiej*”, której publiczna obrona odbyła się na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego, 11 stycznia 2023 roku, <https://www.bip.uni.lodz.pl/stopnie-naukowe/przewody-doktorskie-postepowania-w-sprawie-nadania-stopnia-doktora/mgr-jakub-stepien> [dostęp 10.02.2025].

Celem niniejszego artykułu pozostaje analiza stosunków Karola Wielkiego z Kościołem rzymskim, w kontekście wykorzystywania ww. wspólnoty w charakterze jednego z fundamentów i kluczowych instrumentów skutecznego realizowania konkretnej polityki władcy Franków. Rozważania w zakresie ww. zagadnienia obejmować będą omówienie sytuacji polityczno-prawnej wspólnoty kościelnej pod rządami Karola Wielkiego, wskazanie wyjątkowej pozycji duchowieństwa w systemie sprawowania władzy, nakreślenie granic wzajemnych wpływów obu ośrodków władzy oraz ukazanie, w jaki sposób chrześcijaństwo przyczyniało się do kształtowania ideologicznych podstaw sprawowania władzy przez Karola Wielkiego, a także jaki był osobisty stosunek ww. władcy do Kościoła, religii i wiary. Zbadanie tego rodzaju kwestii pozwoli na ukazanie w pełni specyficznej roli, jaką odgrywało chrześcijaństwo w procesie sprawowania władzy przez ww. monarchę.

1. Sojusz Karolingów z Kościołem Rzymskim

Rozważania dotyczące stosunku Karola Wielkiego do Kościoła rzymskiego należy rozpocząć od wskazania, iż oparcie władzy monarszej na sojuszu z Kościołem pozostawało konsekwencją sposobu przejścia rządów w królestwie Franków przez Pepina Krótkiego, ojca Karola, w następstwie detronizacji Childeryka III, ostatniego z władców dynastii Merowingów². Fundamentem panowania królów merowińskich pozostawała określona, posiadająca korzenie pogańskie, tradycja, zapewniająca poparcie poddanych bez względu na rzeczywisty zakres władzy ww. podmiotów³. Dlatego właśnie poprzednik Karola podjął decyzję o obaleniu ww. króla i zajęciu jego miejsca dopiero po zjednaniu sobie frankońskich dostojników kościelnych (w drodze m. in. długotrwałego i konsekwentnego wspierania aktywności

² A. DZIADZIO, *Powszechna historia prawa*, Warszawa 2009, s. 65–66.

³ Który w schyłkowym okresie istnienia dynastii Merowingów pozostawał ograniczony właściwie do funkcji reprezentacyjnych, zob. A. WIELOMSKI, *Teokracja papieska 1073–1378. Myśl polityczna papieży, papalistów i ich przeciwników*, Radzymin – Warszawa 2023, s. 22–24.

prawodawczej Kościoła) oraz przy wsparciu ówczesnego papieża Zachariasza, jedynej instancji mogącej „usankcjonować uprawnienie do sprawowania władzy”, które to czynniki pozwoliły nadać politycznej aktywności Pepina pozory legalności oraz moralnej słuszności⁴.

Papieska legitymizacja przejęcia pełni władzy w królestwie Franków wiązała się jednak z przyjęciem przez monarchę karolińskiego szeregu zobowiązań natury militarnej, politycznej oraz moralnej. Pepin Krótki stał się gwarantem bezpieczeństwa następcy Świętego Piotra w relacjach z Longobardami, ludem, który wyznawał arianizm, doktrynę uznawaną przez Kościół rzymski za herezję, miał także obowiązek podjąć działania zmierzające do zreorganizowania i zreformowania życia religijnego na terytorium zależnym od jego władzy⁵. Za określoną deklarację religijno-polityczną można uznać w tym kontekście także sam akt koronacji. Pepin przyjął sakrę królewską poprzez namaszczenie świętymi olejami z rąk duchownego na wzór starotestamentowego króla Saula, otrzymującego Boże błogosławieństwo do objęcia władzy od sędziego Samuela⁶. Wspomniany olej stanowił symbol sojuszu zawartego między nowym królem i papieżem – pośrednikiem pomiędzy Bogiem a wiernymi – w ramach którego monarcha zobowiązywał się do obrony Kościoła przed jego wrogami i zachowania jego przywilejów, w zamian za co stawał się władcą „z Bożej łaski”⁷. W konsekwencji, sojusz papieża i doczesnego władcy, oprócz czysto pragmatycznego poparcia rządów w zamian za pomoc militarną, zyskiwał wymiar długotrwałego porozumienia

⁴ R. McKITTERICK, *Królestwa Karolingów. Władza – konflikty – kultura*, Warszawa 2011, s. 54.; G. BÜHRER-THIERRY, *Imperium Karola Wielkiego*, Warszawa 2004, s. 27.; W. FAŁKOWSKI, *Wielki Król. Ideologiczne podstawy władzy Karola Wielkiego*, Warszawa 2011, s. 58.

⁵ R. McKITTERICK, dz. cyt., s. 53.; G. BÜHRER-THIERRY dz. cyt., s. 43–44.

⁶ A. TSCHIRSCHNITZ, *Dzieje ludów biblijnych*. Warszawa 1994, s. 228.

⁷ R. McKITTERICK, dz. cyt., s. 54.; U. WASILEWICZ, *Systemy relacji między Kościołem katolickim i Francją. Studium historyczno-prawne*, Lublin 2017, s. 25–26.; M. BANASZAK, *Historia Kościoła katolickiego 2. Średniowiecze*, Warszawa 2009, s. 20.; A. SZYMANOWSKI, W. MUTERMILCH, T. KWAŚNEWSKI i in., *Karolus Magnus czy Karl de Grosse*, *Przegląd Historyczny* 34(1937 – 1938) 1, s. 249–250.

strategiczno-ideologicznego⁸. Pepinowi udało się zapewnić sukcesję swoim synom – Karolowi oraz Karlomanowi, zaś z polityczno-militarnej rywalizacji, która wybuchła po jego śmierci, to właśnie Karol wyszedł zwycięsko⁹.

2. Wiara i religia jako fundamenty rządów chrześcijańskiego władcy

W opinii przedstawicieli nauki przedmiotu, król Franków pozostawał głęboko wierzącym chrześcijaninem, dla którego prawdy i wartości religijne stanowiły zarówno podstawy postępowania, uzasadnienie władzy, jak i środek do jej konsolidacji oraz sukcesywnego powiększania¹⁰. Poglądy te wzmacniało „przekonanie o wyjątkowych obowiązkach, a tym samym nadzwyczajnych uprawnieniach związanych z jego władztwem”, stanowiące konsekwencję wiary w łaskę otrzymaną od Boga wraz z sakrą królewską¹¹. Religijna legitymacja władzy nie była jednak uzasadnieniem dla samowoli, ale stanowiła *źródło obowiązków*, które król starał się skrupulatnie wypełniać, dążąc do zaprowadzenia prawa Bożego na ziemi¹².

Warte wskazania pozostaje w tym kontekście, iż działania podejmowane przez monarchę – członka wspólnoty wiernych w zakresie kreowania stosunków wzajemnych pomiędzy koroną a władzą kościelną można rozpatrywać zarówno w kategoriach norm wyznaczonych wobec własnego postępowania, jak i utylitarne go podejścia do

⁸ A. WIELOMSKI, dz. cyt., s. 43–44.; R. MCKITTERICK, dz. cyt., s. 54.

⁹ E.W. WIES, *Karol Wielki. Cesarz i Święty*, Warszawa 2016, s. 49.; G. BÜHRER-THIERRY, dz. cyt., s. 54 – 55.; K. RATAJCZAK, *Karol Wielki – cesarz reformator. W 1200 rocznicę śmierci*, Z Kalendarza Historycznego 31 (2014), s. 229.

¹⁰ P. RICHÉ, *Karolingowie. Ród, który stworzył Europę*, Warszawa 1997, s. 86; E.W. WIES, dz. cyt., s. 175, 179.

¹¹ W. FAŁKOWSKI, dz. cyt., s. 41.; J. KRUKOWSKI, *Kościelne prawo publiczne. Prawo konkordatowe*, Lublin 2013, s. 26.; por. A. WIELOMSKI, dz. cyt., s. 27, 30.

¹² Zob. W. FAŁKOWSKI, dz. cyt., s.35–36.; M.D. KNOWLES, D. OBOLENSKY, *Historia Kościoła*, t. 2, 600–1500, tłum. z ang. R. Turzyński, Warszawa 1988, s.31–33.; także P. Riché, dz. cyt., s. 119.

chrześcijaństwa jako podstawy dla sprawowania oraz umacniania rządów¹³.

Chrześcijaństwo pozostawało bowiem istotnym elementem ideologicznych podstaw władzy Karola Wielkiego. Dla przykładu, sformułowanie i forsowanie poglądu o związanej z nią Boskiej legitymizacji podejmowania działań przez monarchę możliwe było dzięki odpowiedniej interpretacji opisanego w Starym Testamencie obrzędu udzielenia sakry królewskiej¹⁴. Co więcej, skutki przyjęcia takiego rozumienia rozciągały się na ogół poddanych, stawających się, wraz z rytuałem udzielenia władzy, nowym „ludem wybranym”, którego władca, poprzez namaszczenie świętymi olejami, zawarł przymierze z Bogiem niczym Mojżesz na Górze Synaj¹⁵.

Podobnie jak w przypadku Mojżesza, który wyprowadził Izraelitów z Egiptu, Karol Wielki oparł próby zaprowadzenia pokoju wewnętrznego o Dekalog, zbiór zakazów moralnych, wokół których, jak wskazują przekazy biblijne, lud Izraela zbudował system prawa¹⁶. Pismo Święte, tak Starego, jak i Nowego Testamentu, stanowiło także dla władcy najwyższy wyznacznik działania w każdej sferze życia, pozostając swego rodzaju państwowym kodeksem i źródłem sprawiedliwości¹⁷.

Udzielenie sakry królewskiej na wzór ceremonii ze Starego Testamentu dawało również podstawy do budowania porównań pomiędzy Karolem Wielkim a królami Starożytnego Izraela, które w znacznym stopniu wpłynęły na realizowanie polityki przez monarchę, także wobec Kościoła¹⁸. Jednym z przywoływanych w tym kontekście starotestamentowych postaci był Melchizedek, do którego odwoływał się

¹³ Zob. K. SÓJKA-ZIELIŃSKA, *Historia prawa*, Warszawa 2015, s. 23.

¹⁴ G. BÜHRER-THIERRY, dz. cyt., s. 30.; W. FAŁKOWSKI, dz. cyt., s. 73.

¹⁵ P. RICHÉ, dz. cyt., s. 265.

¹⁶ Zob. M. BANASZAK, dz. cyt., s. 48.; K. SÓJKA-ZIELIŃSKA, dz. cyt., s. 23.

¹⁷ W. FAŁKOWSKI, dz. cyt., s. 185.; R. SOBAŃSKI, *Europa obojga praw*, Katowice 2006, s. 43.

¹⁸ W. FAŁKOWSKI, dz. cyt., s. 73.; A. SZYMANOWSKI, W. MUTERMILCH, T. KWAŚNIEWSKI I IN., dz. cyt., s. 271–272.

władca podczas swoich wystąpień na synodach kościelnych¹⁹. Melchizedek, król Szalomu był także najwyższym kapłanem, zaś wyłączone źródło obu tych władz – doczesnej i duchowej – stanowił Bóg²⁰. Porównanie z tym monarchą stało się podstawą działania Karola jako obrońcy Kościoła na płaszczyźnie liturgiczno-doktrynalnej, władca zapewniał sobie mandat do występowania przeciwko wszelkim herezykom i odstępcom od wiary²¹.

Elementy religijne pozostawały również widoczne w kontekście prób uzasadnienia polityki ekspansyjnej karolińskiego monarchy. Na cały okres panowania Karola Wielkiego przypada jedynie siedem lat pokoju – władca prowadził nieustanne potyczki bądź w celu poszerzenia swoich wpływów, bądź też dla zaprowadzenia porządku w imperium²². Sukcesy militarne zapewniały spełnienie ambicji króla związanych z samodzielnym panowaniem w Europie Zachodniej oraz poparcie i wzmocnienie autorytetu monarchy pośród poddanych, z drugiej zaś strony stanowiły realną możliwość wypełnienia zobowiązań do szerzenia i obrony chrześcijaństwa złożonych przez władcę podczas koronacji²³. Obligatoryjnym elementem towarzyszącym przyłączeniu danego ludu podbitego do poddanych monarchy karolińskiego było bowiem przyjęcie wiary chrześcijańskiej oraz sakrament chrztu²⁴. Współcześnie stanowi on symbol włączenia ochrzczonego do wspólnoty wiernych, w imperium Karola Wielkiego miał wymiar praktyczny – oznaczał faktyczne uznanie najpierw króla, a następnie cesarza za politycznego przywódcę oraz „głowę wspólnoty

¹⁹ Zob. E.W. WIES, dz. cyt., s.177.; W. FAŁKOWSKI, dz. cyt., s. 215.

²⁰ *Księga Rodzaju* 14,17–14,24 [w:] *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Poznań – Warszawa 1989, s. 34–35.; zob. M.J. UGLORZ, *Jezus Chrystus wczoraj i dziś. Chrystologiczne wyznanie Listu do Hebrajczyków*, Warszawa 2009, s. 113–115.

²¹ E.W. WIES, dz. cyt., s. 177.

²² R. McKITTERICK, dz. cyt., s. 98.; A. SULLIVAN, *Charles the Great: An Analysis of Primary Sources Related to the Reign of Charlemagne*, History in the Making 10(2017), s. 262–263.

²³ W. FAŁKOWSKI, dz. cyt., s.136.; także R. McKITTERICK, dz. cyt., s. 97.; S. FISCHER-FABIAN, *Karol Wielki*, Warszawa 2002, s. 69.; P. RICHÉ, dz. cyt., s. 73, 86.

²⁴ K. SÓJKA-ZIELIŃSKA, dz. cyt., s. 45.

wierzących, czyli Kościoła”, dzięki któremu wszelkie powinności względem władcy doczesnego zaczęto utożsamiać z obowiązkami religijnymi²⁵. Chrystianizacja przekładała się z kolei na wzmocnienie pozycji władcy oraz utwierdzenie poglądu o szczególnej łasce, jaką został on obdarowany przez Boga²⁶.

W kontekście tej części rozważań wartym wskazania pozostaje, iż jednym z najważniejszych założeń towarzyszących wsparciu Kościoła dla ideologicznego przekazu o nadprzyrodzonym źródle władzy Karola Wielkiego było uznanie zamachu na życie monarchy za świętokradztwo²⁷.

3. Miejsce Kościoła w systemie sprawowania władzy

Jak wynika z dotychczasowej analizy przedmiotowego zagadnienia, w omawianej aktywności monarchy widać konsekwencję działania – opierając rządy na współpracy z Kościołem, dążył do jednoczesnego podporządkowania sobie ww. instytucji. Ideologiczne założenia władzy królewskiej oraz osobiste przekonanie Karola o jego wyjątkowej misji rezonowały na pogląd dotyczący roli duchownych w procesie tworzenia uniwersalnego państwa chrześcijańskiego – mieli oni pełnić funkcję pomocniczą, której istotnym, ale nie jedynym elementem byłaby modlitwa w intencji powodzenia ambitnego przedsięwzięcia²⁸.

Monarcha doczesny rościł sobie przy tym prawa nie tylko do powoływania biskupów na terenach znajdujących się w strefach jego wpływów, od których wymagał złożenia przysięgi wasalnej, ale także sądzenia i karania członków wszystkich szczebli duchowieństwa²⁹. Miało to oczywiście uzasadnienie polityczne – Karol, opierający swoją władzę na nowych terytoriach właśnie na sieci kościołów i zakonów – stanowiących zwykle także ośrodki administracyjne – potrzebował

²⁵ G. BÜHRER-THIERRY, dz. cyt., s. 123–124.; R. SOBAŃSKI, dz. cyt., s. 45.

²⁶ P. RICHÉ, dz. cyt., s. 73., W. FAŁKOWSKI, dz. cyt., s. 29.,

²⁷ M. BANASZAK, dz. cyt., s. 20.

²⁸ Zob. P. RICHÉ, dz. cyt., s. 109.; M.D. KNOWLES, D. OBOLENSKY, dz. cyt., s. 62.; G. BÜHRER-THIERRY, dz. cyt., s. 107.

²⁹ A. WIELOMSKI, dz. cyt., s. 40.; G. BÜHRER-THIERRY, dz. cyt., s. 112.; J. KRUKOWSKI, dz. cyt., s. 28.; E.W. WIES, dz. cyt., s. 176.

do zarządzania nimi ludzi kompetentnych i lojalnych wobec swojej osoby³⁰. Wykorzystywany do umocnienia państwa Kościół nie mógł stanowić potencjalnego zagrożenia ani dla jednolitości imperium, ani dla samego władcy³¹. Osoby powołane przez Karola pełniły także rolę doradców królewskich oraz jego rzeczników na soborach stanowiących powszechne prawo kościelne³².

Król, uważający się za przywódcę chrześcijańskiego Kościoła i obrońcę wiary, zastrzegał dla siebie jednocześnie możliwość upominania i faktycznego określania zakresu władzy nawet najwyższych dostojników kościelnych³³. Konsekwencją tego stanu rzeczy była także wyraźna dowolność syna Pepina Krótkiego w rozporządzaniu kościelnymi majątkami³⁴. Podobnie jak miało to miejsce w innych przypadkach, aktywności królewskiej przyświecał cel polityczny – nadawane przez króla – cesarza dobra kościelne stanowiły przeciwwagę dla arystokracji świeckiej, źródło wpływów z podatków oraz – poprzez zależności wasalne – także wsparcie militarne w przypadku ewentualnych buntów³⁵.

W świetle dotychczasowych rozważań uzasadnione pozostaje stwierdzenie, iż jedynym kreatorem zakresu monarszych prerogatyw względem Kościoła był sam władca przekonany o Boskim uprawnieniu do podejmowania tego rodzaju działań³⁶. Mimo bardzo silnej kontroli, jaką sprawował nad Kościołem w granicach swojego imperium, Karol Wielki nie dążył do utworzenia odrębnego od zwierzchności papieskiej kościoła frankońskiego. Zgodnie z zasadami sformułowanymi w „Księgach Karolińskich” – dokumencie

³⁰ G. BÜHRER-THIERRY, dz. cyt., s. 43–44.

³¹ E.W. WIES, dz. cyt., s.179.

³² M.D. KNOWLES, D. OBOLENSKY, dz. cyt., s. 33.

³³ TAMŻE, s. 32–33.; A. SULLIVAN, dz. cyt., s. 257.

³⁴ E.W. WIES, dz. cyt., s. 176.

³⁵ J. KRUKOWSKI, dz. cyt., s. 28.; G. BÜHRER-THIERRY, dz. cyt., s. 44.

³⁶ W. FAŁKOWSKI, dz. cyt., s. 41.; M. BANASZAK, dz. cyt., s. 28.; Terytoria wchodzące w skład Państwa Kościelnego, które przekazał papieżowi ojciec Karola Wielkiego, władca ofiarował w tzw. „wieczne posiadanie”, zob. S. FISCHER-FABIAN, dz. cyt., s. 73.

o charakterze polityczno-religijnym wydanym w odpowiedzi na działania podejmowane przez cesarzową bizantyńską Irenę w zakresie reform kościelnych – Kościół na terytorium państwa Franków miał trwać w *świętej i czcigodnej* wspólnocie z Rzymem³⁷. Jednakże papież został w tym sojuszu sprowadzony do roli gorliwego orędownika działań cesarskich u Boga, którego nadrzędnym celem miała być modlitwa za pomyślność tak Kościoła, jak i państwa³⁸. Karol podejmował także działania w zakresie poprawienia dyscypliny duchowej oraz zagwarantowania rzeczywistego przestrzegania przez kapłanów tak przepisów kościelnych, jak i liturgicznych, co stanowiło kolejny z elementów realizacji obowiązku obrony Kościoła przed wewnętrznymi i zewnętrznymi wrogami³⁹.

Takim działaniom przyświecał utopijny cel nadrzędny, jakim było stworzenie chrześcijańskiego państwa, opartego na wartościach wynikających z tradycji biblijnej i zgodnych z wolą Bożą⁴⁰. Poza zapewnieniem polityczno-ideologicznych fundamentów sprawowania władzy, Kościół realizował również czysto praktyczne wsparcie w tworzeniu administracyjnego aparatu imperium karolińskiego, którego usprawnienie było dla Karola Wielkiego równie istotnym zadaniem, co reforma organizacji kościelnej⁴¹. Zdominowanie centralnej administracji królewskiej przez duchowieństwo pozostawało konsekwencją posiadania właściwego wykształcenia – ze szczególnym uwzględnieniem umiejętności czytania i pisanie – służby niezbędnej dla utrzymania władzy w coraz bardziej rozrastającym się państwie⁴².

³⁷ M. BANASZAK, dz. cyt., s. 29.

³⁸ J. KRUKOWSKI, dz. cyt., s. 27.

³⁹ M. CHUDZIKOWSKA-WOŁOSZYN, „Księgi karolińskie”: *frankowska odpowiedź na Sobór Nicejski II z roku 787*, Studia Warmińskie 44-45(2007/2008), s. 35-37; W. FAŁKOWSKI, dz. cyt., s. 141, 197; J. BASZKIEWICZ, *Powszechna historia państwa i prawa*, t. 1, *Starożytność i wieki średnie*, Katowice 1974, s. 120; E.W. WIES, dz. cyt., s. 177.

⁴⁰ W. FAŁKOWSKI, dz. cyt., s. 35-36.

⁴¹ M. BANASZAK, dz. cyt., s. 46.

⁴² Zob. J. KRUKOWSKI, dz. cyt., s. 28; G. BÜHRER-THIERRY, dz. cyt., s. 106; E.W. WIES, dz. cyt., s. 164.

To z kolei poskutkowało umocnieniem się pozycji samego duchowieństwa na dworze królewskim. Należy jednakże pamiętać, iż ww. dwór stanowił kolejne z narzędzi wykorzystywanych do zarządzania domeną monarchy – większość dworzan pełniło w królestwie Karola liczne obowiązki administracyjne⁴³. W miarę umacniania się władzy Karola Wielkiego, dwór stawał się quasi-organem, łączącym w sobie elementy instytucji doradczej, władzy wykonawczej i – w zdecydowanie mniejszym stopniu – prawodawczej⁴⁴. Jak wskazuje się w literaturze, karoliński władca wykorzystywał umiejętności kapłanów w zakresie, który przywodzi na myśl współczesną pracę gabinetu rady ministrów⁴⁵. Przedstawiciele duchowieństwa pozostawali także powoływani do grona *missi dominici*, urzędników kontrolujących realizowanie rozporządzeń władcy⁴⁶.

Karol nie wahał się również przed stworzeniem określonych instrumentów władzy opartych na ceremoniach religijnych – zespolenie życia codziennego poddanych Karolingów z chrześcijaństwem zostało oparte na podporządkowaniu go zwyczajom religijnym, określonym obrzędom, gestom oraz wartościom. Przy tak przekształcanym społeczeństwie rola duchownych jako propagatorów określonych założeń związanych z osobą władcy, okazała się kluczowa. Ponadto kler stanowił niezwykle istotne ogniwo łączące różne sfery życia społecznego, politycznego i kulturalnego – szkoły przyklasztorne krzewiły kulturę oraz naukę, strategiczne sojusze z duchowieństwem równoważyły wpływy możnych świeckich, zaś same umiejętności duchownych były z reguły wykorzystywane praktycznie, choćby w prowadzeniu korespondencji⁴⁷. Duchowni, jako wolni Frankowie, mieli ponadto obowiązek stawienictwa na wiecach, które, choć nieposiadające

⁴³ R. McKITTERICK, dz. cyt., s. 98-99.

⁴⁴ Chodziło w dzisiejszym rozumieniu o pewną formę inicjatywy prawodawczej – pełnia władzy prawodawczej skupiała się bowiem w rękach władcy, zob. R. McKITTERICK, dz. cyt., s. 103-105.

⁴⁵ M.D. KNOWLES, D. OBOLENSKY, dz. cyt., s. 32.

⁴⁶ E.W. WIES, dz. cyt., s. 140.; A. SZYMANOWSKI, W. MUTERMILCH, T. KWAŚNEWSKI I IN., dz. cyt., s. 249.

⁴⁷ R. SOBAŃSKI, dz. cyt., s. 45.

prerogatyw prawodawczych, mogły stanowić ciało decyzyjne także w przypadku określonych spraw kościelnych⁴⁸.

4. Kościół i religia a prawodawstwo Karola Wielkiego

Jak wskazuje się w literaturze przedmiotu, wynikające z poglądu o władzy pochodzącej bezpośrednio od Boga przekonanie karolińskiego monarchy dotyczące możliwości autorytatywnego decydowania o losach Kościoła skutkowało postrzeganiem kompetencji w zakresie wydawania praw regulujących sytuację wspólnoty kościelnej jako integralnego elementu prerogatyw władcy⁴⁹. Karoliński monarcha uważał, że posiada nie tyle przywilej, ale obowiązek stowienia prawa zarówno w zakresie organizacyjno-administracyjnych spraw kościelnych, jak i doktrynalnych, dotyczących bezpośrednio materii wiary⁵⁰. Co ciekawe, tej konkretnej postawie władcy świeckiego towarzyszyła silna legitymacja ideologiczna – według papieża Hadriana I prawodawstwo stanowiło przejaw realizowania obowiązku ochrony nie tylko wiary, ale i całego Kościoła⁵¹. Sama działalność prawodawcza miała służyć także podniesieniu prestiżu króla w kontaktach z Kościołem – zarówno Chrystus, za którego namiestnika na Ziemi uważał się Karol, jak i wielcy królowie Starego Testamentu byli prawodawcami⁵².

W konsekwencji, monarcha uważał się za upoważnionego do uczestnictwa w synodach organizowanych na terenie swojego imperium⁵³. Karol nie tylko przypisał sobie prawo do zwoływania

⁴⁸ Chodziło oczywiście o zgromadzenia synodalne, zob. R. McKITTERICK, dz. cyt., s. 121–122.

⁴⁹ E.W. WIES, dz. cyt., s. 176–177; G. BÜHRER-THIERRY, dz. cyt., s. 107

⁵⁰ P. RICHÉ, dz. cyt., s. 119; A.G. MIZIŃSKI, *Relacje między państwem a Kościołem na Soborze Watykańskim II*, w: *Katolickie zasady relacji państwo – Kościół a prawo polskie*, red. J. Krukowski, M. Sitarz, H. Stawniak, Lublin 2015, s. 38; H.J. BERMAN, *The Religious foundations of Western law*, *Catholic University Law Review* 24 (1975) 3, s. 495.

⁵¹ W. Fałkowski, dz. cyt., s. 179.

⁵² A. SYLWESTRZAK, dz. cyt., s. 94; E.W. WIES, dz. cyt., s. 177–178.

⁵³ R. SOBAŃSKI, dz. cyt., s. 45; A.G. MIZIŃSKI, dz. cyt., s. 46.

i przewodniczenia poszczególnym synodom, ale także wyrażał na nich swoje zdanie⁵⁴. Synod postępował według określonej praktyki, w której niebagatelną rolę pełniły formuły słowne i gesty – władca zasiadał pośrodku kaplicy pałacowej, gdzie odbywały się debaty, w otoczeniu duchownych, a w trakcie dysput kazał tytułować się królem i kapłanem, zgodnie z tytulaturą przysługującą starotestamentowemu władcy Melchizedekowi⁵⁵.

Podczas obrad, na których podejmowano bardzo zróżnicowane kwestie od religijno-doktrynalnych po czysto polityczne⁵⁶, król rościł sobie prawo do zabierania głosu, komentowania usłyszanych propozycji i przedstawiania własnych rozwiązań⁵⁷. Zgromadzenia kończyły się spisaniem kanonów – przepisów prawnych formułowanych na zasadzie uchwał poszczególnych organów – i przyjęciem kapitułarzy, stanowiących podstawę obowiązującego powszechnie prawa kościelnego⁵⁸. Warto wskazać, iż to właśnie od władcy zależało, czy uchwały synodów zyskają moc prawną⁵⁹.

Prawodawstwu synodalnemu bezpośrednio związanemu z liturgią oraz przebiegiem nabożeństw również przyświecał cel polityczny – także ten aspekt życia duchowego został podporządkowany umocnieniu władzy. Monarsze chodziło o włączenie ideologii w świadomość poddanych – dlatego w trakcie śpiewania *laudes*, uroczystych prośb o interwencję Boga, ujęte zostały także elementy polityczne⁶⁰.

Tego rodzaju działania pozostawały spójne z dążeniem do zaspokojenia potrzeby konsolidacji władzy – do rozrastającego się imperium Karolingów dołączały bowiem kolejne ludy posiadające różnorakie prawa, zwyczaje oraz zróżnicowane poglądy na istotę i zakres władzy królewskiej. Karol postępował według zasady zachowywania praw

⁵⁴ U. WASILEWICZ, dz. cyt., s. 21–22.

⁵⁵ W. FAŁKOWSKI, dz. cyt., s. 215.; E.W. WIES, dz. cyt., s. 177.

⁵⁶ Zob. P. RICHÉ, dz. cyt., s. 249–251.; R. SOBAŃSKI, dz. cyt., s. 44–45.

⁵⁷ W. FAŁKOWSKI, dz. cyt., s. 220., 226.

⁵⁸ A. DZIADZIO, dz. cyt., s. 26.; U. WASILEWICZ, dz. cyt., s. 21.; P. RICHÉ, dz. cyt., s. 250.; S. SOBAŃSKI, dz. cyt., s. 45.

⁵⁹ J. KRUKOWSKI, dz. cyt., s. 28.

⁶⁰ W. FAŁKOWSKI, dz. cyt., s. 213.

ludów podbitych, dlatego pewnym elementem unifikującym musiało być prawo Kościoła – nośnika wiary siłą narzuconej wszystkim poddanym Karola – stanowiące jednocześnie źródło i legitymację władzy królewskiej. Władca pozwalał zachowywać ludom podbitym własne prawa, obostrzając ten przywilej zgodnością z państwowym porządkiem oraz – co ważniejsze – moralnością chrześcijańską⁶¹. W konsekwencji, zjednoczenie oraz scentralizowanie karolińskiego imperium odbywało się właśnie w oparciu o doktrynę oraz liturgię Kościoła rzymskiego⁶². Nie dziwne zatem, iż działalność prawodawcza karolińskiego władcy pozostawała silnie związana z Kościołem i religią chrześcijańską, zarówno jeśli chodzi o podmiot, jak i treść powstających regulacji.

Struktura prawa – kodyfikowanego i nowo powstającego – opierała się na silnych wpływach starotestamentowych. W szerokim katalogu postanowień związanych ze skonkretyzowanymi stanami faktycznymi zdecydowanie przeważa ilość zakazów, których złamanie groziło jasno i dokładnie określoną karą⁶³. Dla przykładu, w przypadku dominującej części wykroczeń przeciwko religii, Kościołowi bądź duchownemu, poddanemu groziły znaczne kary finansowe, a nawet śmierć⁶⁴. Karol tak w działalności legislacyjnej, jak sędowniczkiej został umieszczony na samym szczycie – pełnił rolę najwyższego sędziego, którego zadaniem było nadzorowanie zaprowadzania sprawiedliwości w królestwie dla pomyślności Kościoła i poddanych⁶⁵.

Wykorzystywanie religii przy okazji wzmacniania władzy za pomocą środków prawnych widać bardzo wyraźnie nie tylko na przykładzie omawianego już wcześniej chrztu, jako obligatoryjnego elementu uznania za poddanego monarchy karolińskiego, ale także

⁶¹ P. RICHÉ, dz. cyt., s. 121.; U. WASILEWICZ, dz. cyt., s. 20.; E.W. WIES, dz. cyt., s. 141.

⁶² G. BÜHRER-THIERRY, dz. cyt., s. 119 -120.

⁶³ A. DZIADZIO, dz. cyt., s.69.; P. RICHÉ, dz. cyt., s. 251.

⁶⁴ Tak zdecydowane postępowanie było skutkiem dążeń do przymusowej chrystianizacji Sasów, najbardziej „krnąbrnych” poddanych w imperium Karola Wielkiego, zob. R. MCKITTERICK, dz. cyt., s. 83, E.W. WIES, dz. cyt., s. 79–89.

⁶⁵ W. FAŁKOWSKI, dz. cyt., s. 286–287.; R. MCKITTERICK, dz. cyt., s. 97–99.

podczas składania cyklicznej przysięgi na wierność władcy przez wszystkich wolnych ludzi powyżej 12. roku życia z 789 oraz 802 roku⁶⁶. Odpowiednio przygotowany tekst przysięgi, wsparty licznymi odwołaniami do Boga, miał w zamierzeniu odwoływać się do religijnej wrażliwości i chrześcijańskiego sumienia wiernych⁶⁷. Jakikolwiek złamanie przysięgi uznawane zostawało za krzywoprzysięstwo – jednocześnie przestępstwo oraz grzech, tym cięższy, że przysięgę składano na relikwie⁶⁸.

Działalność prawodawcza Karola Wielkiego miała także na celu, bardzo istotne dla ujednolicenia jego władzy, uzupełnienie bądź ewentualną zmianę dominującego we frankijskiej monarchii wczesnofeudalnej prawa zwyczajowego w duchu wartości chrześcijańskich, czego przykładem było dążenie do ograniczenia instytucji krwawej zemsty na rzecz kar wymierzanych przez powołane do tego organy sądownicze⁶⁹.

Wdrożeniu tych postanowień w życie służyły kapitularze – źródła prawa stanowionego, których nazwa pochodzi bezpośrednio od formy, jaką przyjęto przy tworzeniu samych aktów – dokumenty składały się z ciągu rozdziałów, tzw. *capitula*, prezentujących poszczególne regulacje królewskie⁷⁰. Samo opracowywanie treści kapitularzy przebiegało według określonego schematu nastawionego na skuteczność ich realizacji. Regułą stało się przygotowywanie tekstów podczas wiosennych zgromadzeń czy to wiecowych, czy synodalnych – poddani, w tym przede wszystkim możni świeccy i duchowni, mogli zapoznać się z poszczególnymi postanowieniami oraz zobowiązać się do ich stosowania⁷¹.

⁶⁶ Zob. U. WASILEWICZ, dz. cyt., s. 24.; G. BÜHRER-THIERRY, dz. cyt., s. 210–211.

⁶⁷ P. RICHÉ, dz. cyt., s. 117.

⁶⁸ G. BÜHRER-THIERRY, dz. cyt., s. 211.; P. RICHÉ, dz. cyt., s. 117–118.

⁶⁹ Zob. S. SOBAŃSKI, dz. cyt., s. 45–46.; K. SÓJKA – ZIELIŃSKA, dz. cyt., s. 23.

⁷⁰ P. RICHÉ, dz. cyt., s. 109.; G. BÜHRER-THIERRY, dz. cyt., s. 209.

⁷¹ S. ESTREICHER, *Wykłady z historii ustroju państwa i prawa na Zachodzie Europy*, Kraków 2000, s. 40–41.; R. MCKITTERICK, dz. cyt., s. 127; G. BÜHRER-THIERRY, dz. cyt., s. 209.

Prawodawstwo Karola Wielkiego w duchu wartości chrześcijańskich zaowocowało powstaniem licznych obyczajów społecznych, z których część przetrwała nie tylko króla, ale samą instytucję monarchii. Wraz ze zmianami w działalności prowincji kościelnych i regulacji życia klasztornego, które doprowadziły do prawdziwego rozkwitu kulturalnego w barbarzyńskiej dotychczas części Europy, władca dokonał reorganizacji struktur kościelnych, poddając gruntownej reformie jednostki diecezjalne oraz metropolitarne⁷².

Jednakże najbardziej widocznym przykładem dziedzictwa prawnego Karola Wielkiego wydaje się zwyczaj stanowiący współcześnie europejski standard, nawet w krajach *stricte* laickich – karoliński monarcha usankcjonował charakter niedzieli, jako dnia wolnego od pracy dla wszystkich poddanych⁷³.

Podsumowanie

Karol Wielki pozostaje jednym z najambitniejszych władców epoki wczesnego średniowiecza, który skutecznie realizował wizję stworzenia silnego, scentralizowanego jedynowładztwa na przeważającej części Europy Zachodniej. W realizacji tej wizji chrześcijański Kościół rzymski pełnił rolę fundamentu, pozostając źródłem legitymacji królewskiego panowania oraz ideologicznego i osobowego zaplecza dla urzeczywistniania zamierzeń.

Dzięki osobistej determinacji oraz określonej, spójnej wizji, karoliński monarcha zdołał nie tylko podporządkować sobie Kościół instytucjonalny, ale ponadto wykorzystać wierzenia, praktyki, elementy doktryny oraz tradycji tej wspólnoty religijnej do konsolidacji i wzmocnienia swoich rządów⁷⁴. Kościół stał się instrumentem sprawowania władzy zarówno na płaszczyźnie ideologicznej – poprzez

⁷² R. MCKITTERICK, dz. cyt., s. 80.; E.W. WIES, dz. cyt., s. 181–183.; R. SOBAŃSKI, dz. cyt., s. 45.

⁷³ Wolna niedziela nie oznaczała tylko zwolnienia chłopów z obowiązków wobec pana, ale oznaczała także dzień wolny od pracy dla królewskich urzędników – dla przykładu, panował zakaz sprawowania działalności sądowniczej w niedziele i święta, zob. P. RICHÉ, dz. cyt., s. 119; R. MCKITTERICK, dz. cyt., s. 114

⁷⁴ J. UMIŃSKI, *Historia Kościoła katolickiego*, Warszawa 2002, s. 66–67.

legitymizację władzy Karolingów oraz potwierdzenie jej ponadludzkiego, Boskiego źródła, organizacyjnej – w drodze wsparcia codziennej aktywności administracyjnej i dyplomatycznej dworu monarszego, a także doktrynalnej i aksjologicznej – prawodawstwo Karola Wielkiego przenikały wzorce i wartości zaczerpnięte ze Starego i Nowego Testamentu. W konsekwencji, religia stanowiła filar funkcjonowania monarchii Karola do tego stopnia, iż sposób sprawowania władzy przez Karola zaczął przywodzić na myśl władzę teokratyczną opartą o model znany ze Starego Testamentu⁷⁵.

Wartym ponownego podkreślenia pozostaje fakt, iż podporządkowaniu struktur kościelnych przez władcę Franków nie towarzyszyła chęć umniejszenia roli samego papieństwa, bądź jego całkowitego usunięcia – Karol Wielki pozostawał wspomożycielem następców Świętego Piotra, gwarantem ich bezpieczeństwa oraz prawa do posiadania ziem przekazanych przez Pepina Krótkiego, które w postaci Państwa Kościelnego przetrwały do II poł. XIX w⁷⁶.

Co więcej, Karol Wielki, jako gorliwy chrześcijanin, dążył do stworzenia uniwersalnego państwa chrześcijańskiego, w którym władzę, jako namiestnik Jezusa Chrystusa, pełniłby właśnie sam władca karoliński.

Ścisłe powiązanie ww. monarchy z Kościołem przyniosło szereg dalekosiężnych konsekwencji. Sojusz papieskiej tiary i karolińskiej korony doprowadził do restytucji Cesarstwa Zachodniego – w 800 roku Karol Wielki otrzymał diadem cesarski z rąk papieża; duchowieństwo zyskało stały i realny wpływ na sprawowanie władzy politycznej; wierna służba władcy pozwalała na awans w hierarchii kościelnej, zaś elementy systemu rządów Karola i jego stosunku do wspólnoty kościelnej warunkowały z kolei postępowanie większości monarchów tych społeczności, które zdecydowały się przyjąć

⁷⁵ A. WIELOMSKI, dz. cyt., s. 40–42.; M.D. KNOWLES, D. OBOLENSKY, dz. cyt., s. 62–64.; M. BANASZAK, dz. cyt., s. 49.

⁷⁶ J. KRUKOWSKI, dz. cyt., s. 33–36; M. BANASZAK, dz. cyt., s. 59–64; M.D. KNOWLES, D. OBOLENSKY, dz. cyt., s. 54–56.

chrześcijaństwo w obrządku Kościoła rzymskiego w kolejnych wiekach⁷⁷. Rządy „z Bożej łaski” pozostawały standardem wśród europejskich monarchii do końca XVIII w., a kwestia relacji pomiędzy władzą polityczną i duchową pozostaje przedmiotem debaty publicznej do chwili obecnej.

Bibliografia

Źródła

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań – Warszawa 1989.

Literatura

- BANASZAK M., *Historia Kościoła Katolickiego 2. Średniowiecze*, Warszawa 2009.
- BASZKIEWICZ, J., *Powszechna historia państwa i prawa t. I Starożytność i wieki średnie*, Katowice 1974.
- BERMAN H.J., *The Religious foundations of Western law*, Catholic University Law Review 24 (1975) 3, s. 490–508.
- BÜHRER-THIERRY G., *Imperium Karola Wielkiego*, Warszawa 2004.
- CHUDZIKOWSKA-WOŁOSZYN M., „Księgi karolińskie”: frankońska odpowiedź na Sobór Nicejski II z roku 787, *Studia Warmińskie* 44–45(2007/2008), s. 35–46.
- DZIADZIO A., *Powszechna historia prawa*, Warszawa 2009.
- ESTREICHER S., *Wykłady z historii ustroju państwa i prawa na Zachodzie Europy*, Kraków 2000.
- FAŁKOWSKI W., *Wielki Król. Ideologiczne podstawy władzy Karola Wielkiego*, Warszawa 2011.
- FISCHER-FABIAN S., *Karol Wielki*, Warszawa 2002.
- FLIS A., *Chrześcijaństwo i Europa. Studia z dziejów cywilizacji Zachodu*, Kraków 2001.
- KNOWLES D.M.; OBOLENSKY D., *Historia Kościoła*, t. 2, 600–1500, tłum. z ang. R. Turzyński, Warszawa 1988.
- KRUKOWSKI J., *Kościelne prawo publiczne. Prawo konkordatowe*, Lublin 2013.
- McKITTERICK R., *Królestwa Karolingów. Władza – konflikty – kultura*, Warszawa 2011.
- MIZIŃSKI G.A., *Relacje między państwem a Kościołem na Soborze Watykańskim II*, w: *Katolickie zasady relacji państwo – Kościół a prawo polskie*, red. J. Krukowski, M. Sitarz, H. Stawniak, Lublin 2015, s. 43–73.

⁷⁷ A. WIELOMSKI, dz. cyt., s. 39.

- RATAJCZAK K., *Karol Wielki – cesarz reformator. W 1200 rocznicę śmierci*, Z Kalendarza Historycznego 31 (2014), s. 229–238.
- RICHE P., *Karolingowie. Ród, który stworzył Europę*, Warszawa 1997.
- SOBAŃSKI R., *Europa obojga praw*, Katowice 2006.
- SÓJKA-ZIELIŃSKA K., *Historia prawa*, Warszawa 2015.
- SULLIVAN A., *Charles the Great: An Analysis of Primary Sources Related to the Reign of Charlemagne*, *History in the Making* 10(2017), s. 255–267.
- SZYMANOWSKI A., MUTERMILCH W., KWAŚNEWSKI T. i in., *Karolus Magnus czy Karl de Grosse*, *Przegląd Historyczny* 34(1937-1938) 1, s. 245–273.
- TSCHIRSCHNITZ A., *Dzieje ludów biblijnych*, Warszawa 1994.
- UGLORZ J.M., *Jezus Chrystus wczoraj i dziś, ten sam i na wieki. Chrystologiczne wyznanie Listu do Hebrajczyków*, Warszawa 2009.
- UMIŃSKI J., *Historia Kościoła katolickiego*, Warszawa 2002.
- WASILEWICZ U., *System relacji między Kościołem katolickim i Francją. Studium historyczno-prawne*, Lublin 2017.
- WIELOMSKI A., *Teokracja papieska 1073–1378. Myśl polityczna papieży, papalistów i ich przeciwników*, Radzymin – Warszawa 2023.
- WIES W.E., *Karol Wielki. Cesarz i Święty*, Warszawa 2016.

KOŚCIÓŁ, WIARA I RELIGIA W SYSTEMIE RZĄDÓW KAROLA WIELKIEGO

Streszczenie: Rządy Karola Wielkiego odcisnęły trwały wpływ na historii Europy w każdym aspekcie funkcjonowania, nie tylko średniowiecznych społeczeństw. Inspirację działaniami monarchy widać również w polityczno-prawnej historii Europy, w zakresie sposobu sprawowania władzy przez kolejnych monarchów. Niezwykle istotną rolę przy skutecznym realizowaniu jego kompetencji, pełnił sojusz władcy dynastii Karolingów z Kościołem rzymskim – tak instytucje kościelne, jak i doktryna oraz tradycja chrześcijańska stanowiły kluczowe elementy w procesie legitymacji i konsolidacji władzy frankijskiego monarchy. Ścisłe powiązanie tiary i korony w ramach systemu rządów Karola Wielkiego przyniosło szereg konsekwencji, także dla współczesnego dyskursu dotyczącego relacji pomiędzy wspólnotami religijnymi i politycznymi.

Słowa kluczowe: Kościół, religia, wiara, Karol Wielki, monarchia

THE CHURCH, FAITH AND RELIGION IN THE SYSTEM OF CHARLEMAGNE'S RULE

Summary: The rule of Charlemagne left a lasting impact on the history of Europe in every aspect of – not only medieval – societies' functioning. The inspiration of the monarch's actions can also be seen in the political and legal history of Europe, in terms of the way of exercising power by subsequent monarchs. The alliance of the ruler of the Carolingian dynasty with the Roman Church played an extremely important role in the effective implementation of his competences – church institutions,

as well as Christian doctrine and tradition were the key elements in the process of legitimizing and consolidating power of the Frankish monarch. The close connection of the tiara and the crown within Charlemagne's system of government had a number of consequences, also for the current discourse on the relationship between religious and political communities.

Keywords: Church, religion, faith, Charlemagne, monarchy